

УДК 340.477

СТОЛІТТЯ ТОМУ: 1918-Й РІК – ЗНАМЕННИЙ ДЛЯ ЄВРОПИ (І УКРАЇНИ)

Б. Тищик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: Borys@ukr.net*

Століття тому – 1918-го року – у Європі (у тому числі в Україні) відбулися дуже важливі за своїм історичним значенням події. Передусім ідеться про закінчення Першої світової війни й укладення Версальського мирного договору.

Війна призвела до розпаду чотирьох імперій – Австро-Угорської, Німецької, Російської і Турецької, виникнення у Європі нових незалежних держав – Польщі, Угорщини, Чехо-Словаччини, Югославії.

Унаслідок війни і революційного руху, що розгорнувся у Європі упродовж 1917–1918 років, проголошено республіканську форму правління у Росії, Австрії, Німеччині. Прийнято демократичні закони конституційного характеру, проголошено відсутні до цього часу права і свободи громадян, права національних меншин.

У кількох європейських країнах уперше надано політичні права (зокрема, виборче право) жінкам (Конституція РР СРСР 1918 року, і ін.).

У січні 9 (22) 1918 року Українська Центральна Рада прийняла Четвертий універсал, яким проголошено повну державну незалежність Української Народної Республіки, яку вже цього ж року визнало понад 15 країн світу.

У лютому 1918 року делегація Центральної Ради підписала з країнами Четвертого союзу мирний договір. У квітні Українська Центральна Рада прийняла Конституцію УНР.

Того ж 1918 року на західноукраїнських землях (у Східній Галичині) була проголошена Західно-Українська Народна Республіка.

Ключові слова: Перша світова війна, розпад імперій, Четвертий універсал, Українська Центральна Рада, Західно-Українська Народна Республіка.

Світ, у тому числі й Україна, вступив у 2018-й рік. Цього року виповнюється рівно століття від часу видатних, навіть за світовими мірками, подій, про основні з яких мені хочеться нагадати (і знову оцінити їх) у цій статті. Їх декілька, і майже кожна з них більшою або трішки меншою мірою стосується України, вплинула на долю українського народу, державно-політичної системи нашої країни.

Отже, що ж це за події?

Передусім маємо на увазі закінчення Першої світової війни 1914–1918 років. Приводом до неї стало, як відомо, вбивство сербським націоналістом Г. Принципом 28.07.1914 року у м. Сараєво (Сербія) спадкоємця австро-угорського престолу Франца Фердинанда та його дружини. Спочатку до війни долучилися два ворожі блоки – Австро-німецький та Антанта, до складу якої входили Велика Британія, Франція та Росія. Згодом кількість воюючих країн сягла 33-х. Під час війни до армії було мобілізовано понад 73 млн осіб, у тому числі в країнах Австро-німецького блоку 25.160 тис., в країнах Антанти – 48.355 тис. осіб, тобто разом 75 % населення земної кулі.

У цій війні загинуло близько 10 млн осіб, а приблизно 3 млн осіб стали інвалідами [15, т. 2 с. 778].

Війна закінчилася поразкою Австро-німецького блоку й укладенням на Паризькій мирній конференції, яка відбувалася у Парижі упродовж 18 січня 1919 року – 21 січня 1920 року, так званого Версальського мирного договору (28.06.1919 року).

У результаті Першої світової війни в Європі почалась епоха соціально-політичних революцій, розпалися три, здавалося, потужні імперії – Російська, Австро-Угорська і Німецька, у цих країнах повалено самодержавство, проголошено республіки (розпалася ще й Турецька імперія).

Першою вибухнула (у лютому 1917 року) революція у Росії, цар Микола II був змушений зректися влади, проголошено республіку, створено представницький орган – Державну думу та тимчасовий уряд на чолі з О. Керенським. Піднялися у боротьбі за соціально-політичне визволення національні «окраїни» Росії, тобто раніше цілими століттями поневолені неросійські народи колишньої імперії Романових.

Скориставшись політичним хаосом у країні, безладдям, революційними настроями широких верств населення, 24 жовтня (за старим стилем) 1917 року збройне повстання у столиці країни – Петрограді підняла зовсім не впливова і аж ніяк не масова Російська соціал-демократична робітничка партія більшовиків (РСДРП(б)) на чолі з Володимиром Леніном (Ульяновим) і Левом Троцьким.

Протягом кільканадцяти днів, спираючись, переважно, на робітників, вона захопила владу й в усіх більших містах країни. Це був, за своєю суттю, державний переворот, бо у ньому не брали участі широкі верстви населення – селянство, яке складало основну масу населення країни.

Отож, влада на місцях перейшла до рук рад робітничих, солдатських, матроських і селянських депутатів (так вони називалися). У столиці країни кількома лівими партіями (переважно – більшовиками) створено радянський уряд – Раду народних комісарів на чолі з В. Леніном.

У жовтні скликано там само, у Петрограді, тобто нашвидкуруч, Другий Всеросійський з'їзд рад, який затвердив склад уряду, прийняв Декрет про мир, Декрет про землю та ін. [докл. див.: 8, с. 12–18]. Але вже невдовзі (на початку 1918 року) у Росії почалася кривава і тривала громадянська війна.

Важливою подією цього року (1918-го) було припинення війни між Росією та Австро-німецьким блоком (нагадаємо, до нього входили Австро-Угорщина, Німеччина, Болгарія і Туреччина) та підписання у місті Брест-Литовському, де відбувалися мирні переговори, 3 березня 1918 року мирного договору.

Гірше склалися стосунки РНК Росії з країнами Антанти, тобто своїми колишніми союзниками. Відмова радянської влади нести відповідальність за борги (великі!) царських властей перед західноєвропейськими інвесторами призвела до військової інтервенції Великої Британії (на півночі Росії) та Франції (на півдні – в Одесі і Криму). Це відбувалося теж у 1918 році.

Простежимо й інші важливі події цього року.

Отож, воєнні злигодні населення, наближення військової поразки у війні, що ставало все очевиднішим, наростання соціально-визвольних рухів серед поневолених народів, усе це створило революційну ситуацію у країнах Австро-німецького блоку. В Австро-Угорщині та Німеччині почалися голодні бунти, демонстрації, заворушення охопили навіть армію і флот. Намагаючись врятувати «двоєдину» монархію, імператор Карл I 16 жовтня 1918 року видав маніфест про перетворення Австро-Угорщини у федеративну державу. Союзні «коронні землі» отримали право створити свої представницькі органи – «національні ради». Але врятувати «клаптикову» монархію Габсбургів було вже неможливо, вона розпалася.

У серпні–вересні 1918 року країни Антанти і США офіційно визнали еміграційні уряди Польщі, Чехії і Югославії, що перебували у Лондоні чи Парижі. 18 жовтня президент США В. Вільсон відхилив мирні пропозиції Австро-Угорщини як неактуальні [14, с. 79].

24 жовтня 1918 року проголосила свою державну незалежність Угорщина, 28 жовтня – Чехо-Словаччина, 29 жовтня – Сербо-Хорвато-Словенська держава (згодом названа Югославією), 11 листопада – Польща. Буковина була окупована Румунією, Закарпатська Україна у 1919 році – Чехо-Словаччиною, а за Галичину між Польщею і ЗУНР розпочалася війна (див. далі).

11 листопада імператор Карл I підписав маніфест про зречення від престолу і від участі у будь-яких державних справах та емігрував з країни. Австрія була проголошена республікою, «двоєдина» монархія Габсбургів припинила своє існування [докл. див.: 17, с. 459–477].

Не менш бурхливо розвивалися події й у Німеччині. Якщо на першій фазі війни німецькі війська домоглися успіхів на фронтах, особливо – на східному, де було захоплено великі території – Прибалтійські країни, Польщу, частину Білорусі й України, то у 1917–1918 роках на фронтах почалися невдачі, а у середині країни посилювався революційний рух. Не вистачало продуктів харчування, товарів першої необхідності, зростали ціни, почалась інфляція, а серед низів – голод. Введено карткову систему на основні продукти харчування, соціальні виплати майже припинилися (пенсії, допомоги сиротам, інвалідам тощо), знизилася заробітна платня. У країні відбувалися мітинги, страйки, демонстрації голодуючих, народ вимагав припинення війни. Активну антивоєнну пропаганду розгорнули ліві партії, а праві та центристські швидко втрачали популярність. Недарма навіть від соціал-демократів, які більше були патріотами Німеччини, ніж соціалістами, і у 1914 році голосували у парламенті за виділення більших коштів урядові «на оборону», тобто – на війну, відокремилосся велике «ліве» крило, яке утворило окрему політичну партію – «Незалежну соціал-демократичну партію Німеччини».

Лютнева (1917 року) революція у Росії, повалення там самодержавства помітно вплинули на Німеччину (як і Австро-Угорщину), а потім – і більшовицький жовтневий переворот з його привабливими гаслами «Мир без анексій і контрибуцій», «Земля – селянам», «Геть поміщиків та капіталістів», «Волю пригнобленим народам», «Фабрики і заводи – робітникам» і т. п. Хто ж би з трудящих не захоплювався такими заманливими гаслами?

Недарма у січні 1918 року у Берліні вибухнув грандіозний страйк робітників, організований лівими «незалежниками», у якому взяло участь кількасот тисяч осіб. На початку жовтня 1918 року у країні створено новий уряд на чолі з принцом М. Баденським, до складу якого вперше уведено двох соціал-демократів – Ф. Шейдемана і Е. Бауера [13, с. 177].

Сподіваючись врятувати монархію, уряд дещо демократизував політичний устрій: розширено уповноваження рейхстагу, змінено виборчий закон, послаблено цензуру, звільнено з тюрем частину політв'язнів і ін.

Одночасно 29 жовтня 1918 року віддано наказ військовому флотові, що базувався у портовому місті Кілі, вийти у море і вступити у вирішальний бій з англійським флотом, який, безсумнівно, домінував у той час на морі.

Військові моряки, передбачаючи неминучу поразку і загибель тисяч людей, відмовилися виконувати цей наказ, а коли командування намагалось їх до цього змусити, погрожуючи розстрілом кораблів з берегових гармат – висадили у місто озброєний десант і об'єднавшись зі солдатами місцевого гарнізону та робітниками,

захопили владу у місті. Це відбулося 3 листопада 1918 року і стало початком революції у країні. Повстали й інші міста.

9 листопада вибухнуло повстання й у Берліні. Придушити його владі не вдалося. Повсталі захопили усі важливі стратегічні пункти столиці. З вікна приміщення рейхстагу (парламенту) соціал-демократ Ф. Шейдеман від імені парламенту й уряду оголосив перед великим натовпом, що зібрався на площі, про ліквідацію імперії, влади кайзера, відставку його уряду, а Німеччину – республікою (вона дещо пізніше була названа Веймарською).

Це була історична, епохальна подія: у цій могутній і важливій центрально-європейській країні уперше в її історії проголошено республіку. Кайзер (імператор) Вільгельм II, його рідні, кілька місцевих правителів німецьких земель, чимало знаті покинули країну і виїхали за кордон.

У Німеччині, отже, у листопаді 1918 року перемогла революція, причому на відміну від Росії, без громадянської війни (за винятком Баварії і кількох інших невеликих збройних сутичок).

У багатьох містах, на кораблях, у військах стали виникати, за прикладом Росії, ради робітничих, матроських і солдатських депутатів.

Оскільки рейхстаг у ці революційні дні не діяв (більшість його депутатів повтікали з країни чи поховалися), то зібралися ті, кого вдалося знайти, а також представники різних немонархічних партій і сил, та вирішили створити новий, тимчасовий уряд. Йому доручили здійснювати усю необхідну в країні владу шляхом «правового наступництва» повноважень попереднього уряду.

Новостворений уряд очолив соціал-демократ Фрідріх Еберт. До його складу увійшли соціал-демократи, «незалежні» та кілька представників центристських партій.

10 листопада у Берліні відбувся з'їзд представників різних рад, який затвердив склад та програму уряду Ф. Еберта, надавши йому назву «Рада народних уповноважених».

Отож, уряд розпочав свою діяльність. Він оголосив про скасування воєнного стану в країні, свободу проведення зборів і демонстрацій, свободу віросповідання, амністію політ'язням. Населенню запропоновано заспокоїтися, покинути вулиці, здати захоплену зброю. «Закон і порядок» – таким було першочергове гасло уряду.

Структури державного апарату у центрі і на місцях Ф. Еберт не змінював, державних службовців загалом не міняли (звільнено лише найреакційніших, завзятих монархістів і консерваторів. Те саме стосувалося й збройних сил – армії і флоту).

Залишалося чинним й попереднє законодавство, у тому числі кодекси (цивільний, торговельний, кримінальний, процесуальний). З нього лише усунено монархічні положення і статті [13, с. 179]. Уряд гарантував усім власникам охорону їхньої власності, зокрема, недоторканість цінних паперів, облігацій, банківських вкладів. З цього приводу був виданий окремий закон.

Зберігаючи колишні збройні сили, котрі, до речі, загалом під час революції дотримувалися нейтралітету (крім матросів) і були потрібні державі (до того ж продовжувалася війна), уряд одночасно почав створювати для своєї підтримки різні добровольчі «ударні», «залізні» й інші загони. Із верховним командуванням збройних сил у листопаді укладено угоду про співпрацю. Уряд заборонив солдатським і матроським радам втручатись у справи командування військами, а усім радам взагалі – у діяльність судів, роботу залізничного транспорту, вугільної промисловості, продовольчої справи, пошти і зв'язку.

Створено комісію для підготовки проекту майбутньої конституції країни.

Закінчувався 1918-й рік. Закінчувалася Перша світова війна. З висадкою ще у жовтні у Франції потужної американської армії стало цілком очевидним – війну Німеччина програла.

11 листопада 1918 року на залізничній станції Ротонд (Франція) в салон-вагоні головнокомандувача військами Антанти на Західному фронті маршала Ф. Фоша між воюючими сторонами було підписано перемир'я. На Європейському континенті настав довгоочікуваний народними масами мир. У Версалі (під Парижем) вирішено скликати мирну конференцію – для вироблення та укладення мирного договору.

Проте характеристика 1918-го року у Західній Європі була б неповною, якби ми не згадали ще одну подію, яка відбулася у Великій Британії.

Ідеться про виборчий закон, проект якого підготував і запропонував парламентові на обговорення та схвалення уряд Великої Британії, очолений прем'єр-міністром Д. Ллойд-Джорджем (партія лібералів).

6 лютого 1918 року парламент схвалив відповідний закон під назвою «Акт про народне представництво».

Цей виборчий закон ми згадуємо з двох причин: по-перше, він (на фоні попереднього виборчого законодавства) був досить ґрунтовним і відносно демократичним, а, по-друге, тому що вперше у Великій Британії, країні впливовій, свого роду законодавцеві політичної моди і процесів у західному світі, виборче право отримали жінки (до речі, ні у Франції, ні в Іспанії чи Португалії, ні у Польщі чи в Італії, ні у такій відносно демократичній у політичному сенсі країні, як США, жінки виборчих прав ще не мали).

Але конкретно про цю виборчу реформу скажемо ось що:

– запроваджено єдність виборчого права у містах і графствах (тобто сільській місцевості), яке раніше було різним;

– право голосу надано усім чоловікам, незалежно від виду занять, за досягненням повноліття, тобто 21 року;

– скасовано майновий ценз для виборців;

– визначено ценз осілості (проживання у певному виборчому окрузі) – не менше 6 місяців або ж володіння у цьому окрузі приміщенням «для ділових занять»;

– надано право голосу на виборах жінкам, які досягли 30-річного віку й володіли (або їхні батьки чи чоловіки) земельною ділянкою чи будівлею «для житла або занять» із річним прибутком не менше 5 фунтів стерлінгів;

– запроваджено право так званого «подвійного вотуму» (голосу). Його отримали громадяни, які проживали в одному окрузі (де й голосували), але мали якусь нерухомість в іншому окрузі – отож, голосували ще й там. Також це право мали особи, котрі закінчили університет: вони голосували за місцем проживання, а також в університетському окрузі. Для цього складено список університетів (великих, престижних), які отримали право створювати свої окремі виборчі округи;

– проведено перерозподіл виборчих округів із таким розрахунком, щоб один округ охоплював приблизно 70 тис. населення;

– для здобуття депутатського мандата тепер достатньо було простої більшості голосів (раніше – 50 % + 1);

– вибори проводили в усій країні в один і той же день [7, с. 20–21].

Отож, виборча реформа 1918 року була значним кроком уперед у галузі виборчого права Великої Британії. Зокрема, кількість виборців у країні зросла приблизно з 8 млн у 1910 році до 21 млн, що становило майже половину всього

населення країни. І ще раз при цьому нагадуємо, що вперше тут отримали право голосу жінки.

Але, напевне, досить про 1918-й рік у Західній Європі. Перейдемо до України. Чим же цей рік став знаменним і для України, і чи був таким? Однак, був.

Роком раніше (у березні 1917 року) у Києві з представників різних політичних партій, рухів і організацій виникла Українська Центральна Рада – як провідний представницький орган українського народу для спільних домагань територіальної автономії України, що перебувала у складі Російської держави.

У політичній боротьбі за цю автономію з російською владою (в Росії, у результаті Лютневої революції, було повалене самодержавство та створено Тимчасовий уряд) Українська Центральна Рада, серед іншого, прийняла чотири конституційні закони – Універсали.

Перші три з них були видані у 1917 році (перший – 10 (23) червня, другий – 3 (16) липня, третій – 7 (20) листопада). Третім Універсалом, до речі, було проголошено українську автономну державу – Українську Народну Республіку – правда, «не відділяючись» від республіки Російської і зберігаючи єдність її...». [16, т. 1, с. 399–400].

Як бачимо, це ще були часи, коли керівництво України, передусім М. Грушевський і В. Винниченко, свято вірили у можливість перетворення Росії у «федерацію рівних і вільних народів», у складі якої буде й Україна. Незрозуміла політична наївність тогочасних українських політичних лідерів!

Здійснення більшовиками жовтневого перевороту у Росії насторожило й стривожило керівництво Української Центральної Ради. Власне кажучи, третій Універсал був своєрідною реакцією на цей переворот. Окрім того, вже у кінці жовтня Українська Центральна Рада на своєму засіданні засудила жовтневий переворот більшовиків, «вважаючи недопустимим перехід всієї влади в країні, до рук рад..., які складають тільки частину організованої революційної демократії...» [16, т. 1, с. 363].

Українська Центральна Рада не визнала Рад Народних Комісарів у Петрограді найвищим органом державної влади у Росії. Це невизнання було зафіксовано й у постанові Української Центральної Ради від 10 листопада 1917 року [16, т. 1, с. 404].

Однак у грудні (11–12 (24–25) 1917 року у Харкові відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд рад (більшовицьких), який визнав Україну федеративною частиною Російської республіки, оголосив Українську Центральну Раду поза законом, передавши всю повноту влади в Україні Всеукраїнському з'їздові рад. Саму Україну оголошено Республікою рад. На з'їзді було обрано Центральний виконавчий комітет України на чолі з Ю. Медведєвим, а також уряд – Народний секретаріат. Оскільки радянська влада в Україні не мала ні достатніх збройних сил, ні підтримки з боку населення, то для своєї підтримки звернулася до Раднаркому Росії щодо скерування до України російських радянських військ. Це й було зроблено – в Україну Раднарком скерував кількадесят тисяч вояків (матросів Балтійського флоту, латиську дивізію, кілька полків червоноармійців) під командуванням Антонова-Овсієнка [9, с. 265–266]. Більшовики у ряді міст України підняли повстання (у Вінниці, на Київському заводі «Арсенал»).

4 грудня 1917 року РНК Росії скерувала до Української Центральної Ради ультиматум (за підписами В. Леніна і Л. Троцького) з різними звинуваченнями у «контрреволюції» і ультимативними вимогами [12, с. 139–140].

У такій складній внутрішньополітичній ситуації Україна вступала у 1918-й рік, який і є роком нашого дослідження.

У ці тривожні дні кінця 1917 – початку 1918 років Українська Центральна Рада діяла не дуже впевнено. Проте деякі важливі рішення і нормативні акти все-таки прийняла. Передусім маємо на увазі прийняття 9 (22) січня 1918 року Четвертого Універсалу, який сміливо можна назвати конституційним законом історично-епохального значення.

У ньому сказано: «Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами ... ми хочемо жити в злагоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки. Власть у ній буде належати тільки народові України».

Щодо агресії червоної Москви, війська якої наступали з північного сходу і вже зайняли значну територію України, то Універсал висловлювався чітко і недвозначно: «До так званих большевиків та інших напасників, що нищать та руйнують наш край, то приписуємо правительству Української Народної Республіки твердо й рішуче взятися до боротьби з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо, не жалюючи життя, боронити добробут і свободу нашого народу. Народна Українська держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограда найманих насильників, які топчуть права Української Республіки» [16, т. 2, с. 102–103].

Далі у 4-му Універсалі йшлося про внутрішні справи України: земельне питання, вибори місцевих органів самоврядування, відбудову промисловості, створення замість регулярної армії «народної міліції, контроль держави над банками, які «допомагали визискувати трудові класи», заходи з ліквідації безробіття, матеріального забезпечення інвалідів, сиріт, людей похилого віку і всіх тих, хто потерпів від війни та ін.

Проголошення суверенної УНР викликало значний міжнародний резонанс. Її у тому ж 1918 році визнали Велика Британія, Франція, Сполучені Штати, Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія, Португалія, Данія, Норвегія, Греція, Іспанія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Польща, Ірак, Японія, Китай [9, с. 269].

У той же день (9 січня) Українська Центральна Рада прийняла ще один важливий закон – «Про національно-персональну автономію». У ньому сказано, що «кожна з населяючих Україну націй має право на національно-персональну автономію, тобто право на самостійне устроєння свого національного життя». Для реалізації цього права кожна нація мала можливість утворити свій «Національний союз», якому «виключно належить право представництва даної нації», який «користується правом законодавства і врядування в межах своєї компетенції», має свій щорічний бюджет, право оподаткування своїх членів і т. д.

Цей закон теж мав велике історичне значення, зрештою, як і низка інших законів Української Центральної Ради, про які, на жаль, ми не можемо у цій статті писати, оскільки 1918 року в Україні відбувалися й інші дуже важливі події. Зате не можемо не згадати про ще одну міжнародну подію, що суттєво вплинула на долю України як держави.

Отож, ще у грудні 1917 року у місті Брест-Литовську між повноважними делегатами Австро-німецького блоку та радянської Росії розпочалися мирні переговори. Використовуючи складне і хитке становище Радянської влади у Росії, австро-німецька делегація запропонувала тяжкі для Росії умови миру. Голова радянської делегації Л. Троцький 28 січня (10 лютого) 1918 року відмовився підписати мирний договір, і радянська делегація покинула Брест. Отож, австро-німецькі війська почали новий наступ. 10 (23) лютого мирні переговори поновилися.

Знаючи про мирні переговори у Брест-Литовську, Українська Центральна Рада вирішила теж послати туди свою делегацію. 17 (30) грудня 1917 року була створена міжвідомча комісія при Генеральному секретаріаті для вироблення економічних і політичних пропозицій на мирній конференції, які б мала запропонувати українська делегація. 20 грудня (2 січня) 1918 року Генеральний секретаріат звернувся до урядів усіх республік, які виникли на території колишньої Російської імперії зі закликом скерувати до Брест-Литовська власні делегації для ведення переговорів з Четверним союзом [12, с. 281].

Саме в цей день до Брест-Литовська виїхала офіційна делегація Української Центральної Ради. Її очолював генеральний секретар торгівлі і промисловості В. Голубович (майбутній голова Ради народних міністрів). У складі делегації були М. Любинський, М. Полоз, М. Левитський і А. Севрюк.

Відповідно до вказівок М. Грушевського, українська делегація повинна була боротися за приєднання до складу України Східної Галичини, Буковини, Закарпаття та Холмщини [9, с. 59].

Отже, перейшов у практичну площину один із головних напрямів зовнішньої політики тодішніх українських властей – боротьба за соборність усіх українських земель.

Мирні переговори у Брест-Литовську, які розпочалися 9 (22) грудня 1917 року вели 5 делегацій: німецька (на чолі з фон Кюльманом), австро-угорська (з О. Черніним), болгарська (з І. Поповим), турецька (з Талаатбеєм) і російська (на чолі з Йоффе, потім Л. Троцьким, який згодом Брест демонстративно покинув).

Представники Німеччини умовили українських делегатів не висувати претензії щодо Східної Галичини і Буковини (яких ніяк не хотіла віддавати Австро-Угорщина), а зате обіцяли підтримати щодо Холмщини. До того ж у Бресті стало відомо, що Київ у кінці січня 1918 року зайняли більшовики, а українські власті виїхали у Житомир. Це не могло не відбитися на змісті переговорів і самому мирному договору.

Остаточно Брестський мирний договір підписали усі сторони (а згодом ратифікували парламенти цих країн) 3 (16) березня 1918 року.

Але з Україною країни Четвірного союзу уклали окремих мирний договір – 27 січня (9 лютого) 1918 року. У договорі визначено західні кордони УНР (Східну Галичину, Закарпаття і Північну Буковину віддавали Австро-Угорщині, зате вся Холмщина і Підляшшя повертались УНР); між договірними сторонами встановлено дипломатичні і консульські стосунки; відкинуто будь-які відшкодування взаємних збитків; сторонам належало встановити господарські стосунки; передбачалися взаємні митні пільги і ін.

Укладення Україною мирної угоди з країнами Четвірного союзу було у ті роки значним міжнародним успіхом України [16, т. 2, с. 137–142].

Ще однією визначною подією у 1918 році в Україні була розробка і прийняття Основного закону країни – Конституції.

Проект Конституції готувала спеціальна конституційна комісія Української Центральної Ради, яка була утворена у листопаді 1917 року на чолі з головою Ради – М. Грушевським. Комісія вивчала досвід конституційного законодавства різних європейських країн, і передусім – найближчих сусідів України, що мали спільні або подібні з нею історичні, економічні, політичні умови розвитку.

Підготований конституційною комісією проект Конституції був опублікований для всенародного обговорення у газеті «Народна воля» за 16, 17 і 20 грудня 1917 року [16, с. 5–11].

Конституція УНР налічувала 7 розділів і 72 статті.

Розділ 1 – «Загальні постанови».

Розділ 2 – «Права громадян України».

Розділ 3 – «Відносини Української Республіки до федеративних органів»

Розділ 4 – «Органи влади Української Республіки».

Розділ 5 – «Всенародні збори Української Республіки».

Розділ 6 – «Про Кабінет Міністрів Української Республіки».

Розділ 7 – «Генеральний суд Української Народної Республіки».

Розділ 8 – «Національні організації».

До проблеми Конституції Українська Центральна Рада повернулася 29 квітня 1918 року. М. Грушевський доповів про отримані конституційною комісією пропозиції щодо змін і поправок опублікованого у грудні тексту, і які з них були враховані. Конституція отримала підназву – «Статут про «державний устрій, права і вольності УНР». З проекту був вилучений розділ про відносини УНР до федеративних органів, додано розділ «Про тимчасове припинення громадянських свобод». В остаточному варіанті Конституція нараховувала 8 розділів і 85 статей.

Того ж дня – 29 квітня (12 травня) 1918 року – Українська Центральна Рада більшістю голосів затвердила й увела в дію Основний закон України. Крім того, вона постановила увести в Україні посаду президента. Ним тут же обрали Михайла Грушевського (такої посади Конституція не передбачала). Варто ще згадати, що 12 (25) лютого 1918 року. Малою радою схвалено зображення Герба УНР, а 22 березня (4 квітня) 1918 року – жовто-блакитний прапор республіки (жовте полотнище – зверху) [12, с. 181].

До речі, засідання Української Центральної Ради 29 квітня (12 травня) 1918 року, на якому прийнято Конституцію УНР і обрано першого президента країни – М. Грушевського, було останнім у діяльності Української Центральної Ради: цього ж дня її розігнали німці [докл. див.: 16, т. 2, с. 323–325].

Завершуємо свою коротку характеристику основних, історичного значення подій 1918 року ще однією, яка стосується вже нашого краю – Галичини.

Отож, після захоплення польським королем Казимиром III у середині XIV століття української Галицько-Волинської держави, землі останньої аж до другої половини XVIII століття входили до складу Польщі. Але і її у цьому столітті захопили й поділили між собою Австрія, Пруссія та Росія. Галичина дісталась Австрії. Австрія об'єднала українську частину (Східну) Галичини з польською (Західна Галичина) в один коронний край – Галіції і Лодомерії. Тут встановлено типовий для австрійської монархії колоніальний режим.

Але з двох основних народів, які населяли цей край – українців і поляків, явну перевагу надавали останнім. З них та ще з австрійців формувався місцевий адміністративно-управлінський апарат, органи самоврядування, правоохоронні органи тощо. Українське населення краю терпіло тяжкий соціальний та національний гніт [див.: 9, с. 327–329].

Під впливом масового національно визвольного і соціально-політичного рухів, поразок у Першій Світовій війні восени 1918 року Австро-Угорська монархія, як ми зазначали вище, розпалася. На її території стали виникати незалежні держави.

Скориставшись нагодою, 1-го листопада 1918 року владу у Львові, де вже у той час діяв український політичний колегіальний орган – Українська Національна Рада і була військова організація, взяли у руки українці. А у найближчі дні – у всій Східній Галичині. Але тут же збройно проти них виступили поляки, які, отримавши воєнну допомогу з Польщі, мали намір приєднати усю Галичину до Польщі.

У краї почалася війна, яка тривала 8 місяців.

На засіданні Української Національної Ради 9 листопада 1918 року було вирішено створити на українських історичних землях Галичини, Закарпаття та Буковини новітню Українську державу, яку названо Західно-Українська Народна Республіка. Сформовано її уряд – Державний секретаріат (у складі 14 міністерств), стали створюватися місцеві органи влади й управління, судова система, правоохоронні органи, збройні сили (Українська Галицька армія).

13 листопада Українська Національна Рада визначила конституційні засади новоствореної Української держави, прийнявши «Тимчасовий Основний закон», а невдовзі, – інше конституційного значення законодавство.

Відбувалася підготовка до виборів повноважного представницького органу – Сейму.

Проте, спираючись на активну, у тому числі мілітарну допомогу західних держав (у першу чергу – Франції), Польща зуміла захопити усю Східну Галичину. ЗУНР потерпіла поразку.

Ці землі перебували у складі Польщі до початку Другої світової війни.

До речі, цього року (2018-го), восени, ми відзначатимемо 100-річчя від часу проголошення та діяльності ЗУНР. Закінчимо на цьому й нашу статтю.

Список використаних джерел

1. Баран З. А., Купаренко Г. М. і ін. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки. Львів: «Афіша», 2006
2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ, 2008. 639 с.
3. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки. Київ: «Либідь», 2004. 622 с.
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ, «Основи», 2006. 1463 с.
5. Довідник з історії України / За заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. Київ: «Генеза», 2001. 1135 с.
6. Історія держави і права України. Академічний курс: у 2 т. / за ред. проф., акад. В. Я. Тація та проф., акад. А. Й. Рогожина. Т. 2. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2000. 578 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.) / кер. авт. кол. проф. Тищик Б. Й. Львів: Світ, 2016. 719 с.
8. История государства и права СССР. Часть II / под. ред. проф. Г. С. Калинина и доц. Г. В. Швепова. Москва: Юрид. лит-ра, 1988. 519 с.
9. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Академічний курс. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. 622 с.
10. Maciejewski I. Historia powszechna ustroju i prawa. Warszawa: Wyd. С. Н. Beck, 2004. 841 с.
11. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. Київ: «Атіка», 2007. 623 с.
12. Мироненко О. М. Світоч української державності. Київ, 1995. 327 с.
13. Тищик Б. Й. Німеччина: історія державності і права (ІХ ст. – початок ХХІ ст.). Львів: «Світ», 2011. 391 с.
14. Тищик Б. Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (Х ст. – 1918 р.). Львів, 2003. 80 с.
15. Український радянський енциклопедичний словник: у 3-х т. / ред. колегія, гол. ред. Бажан М. П. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1966–1968
16. Українська Центральна Рада: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1996–1997.
17. Цольнер Е. Історія Австрії. Львів: «Літопис», 2001. 2007 с.

References

1. Baran, Z. A., Kuparenko, H. M. & Others. (2006). *Nowitnya istoriya krajijn Zahidnoji Jewropy ta Pivnichnoji Ameryky*. Lviv: Afisha.

2. Bostan, L. M., & Bostan, S. K. (2008). *Istorija derzawy i prava zarubizhnych krajin*. Kyiv.
3. Hazin, W. P., & Kopylow, S. A. (2004). *Novitnja istorija krajin Jewropy ta Ameryky*. Kyiv: Lybid.
4. Dejvis, N. (2006). *Europe. History*. Kyiv: Osnovy.
5. *Dovidnyk z istoriji Ukrainy*. (2001). I. Pidkova (Red.) & R. Shust (Red.). Kyiv: Heneza.
6. *Istorija derzawy i prava Ukrainy*. Akademichnyj kurs. U 2 t. (2000). W. Ja. Tazij (Red.) & A. J. Rohozyn (Red.). T. 2. Kyiv: Wyd. dim «In Jure».
7. *Istorija derzawy i prava zarubizhnych krajin. Nowitnij chas (1918 r. – pochatok XXI st.)*. (2016). Tyshchik B. J. (Ker. avt. kol). Lviv: Svit.
8. *Istorija hosudarstwa i prava SSSR*. Chast II. (1988). H. S. Kalinin (Red.) & H. V. Shwepow (Red.). Moskva: Juryd. lit-ra.
9. Kulchytskyj, W. S., & Tyshchik, B. J. (2007). *Istorija derzawy i prava Ukrainy*. Akademichnyj kurs. Kyiv: Wyd. dim «In Jure».
10. Maciejewski I. (2004). *Historia powszechna ustroju i prava*. Warszawa: Wyd. C. H. Beck.
11. Makarchuk, V. S. (2007). *Zahalna istorija derzawy i prava zarubizhnych krajin*. Kyiv: Atika.
12. Myronenko, O. M. (1995). *Svitoch ukrajinskoji derzavnosti*. Kyiv.
13. Tyshchik, B. J. (2011). *Nimechchyna: istorija derzavnosti i prava (IX st. – pochatok XXI st.)*. Lviv: Svit.
14. Tyshchik, B. J. (2003). *Istorija derzawy i prava Avstriji ta Avstro-Uhorshchyny (X st. – 1918 r.)*. Lviv.
15. *Ukrajinskyj radjanskyj entsyklopedychnyj slovnyk*. U 3 t. (1966–1968). Bazan, M. P. (Holov. red). Kyiv: URE AN URSR.
16. *Ukrajinska Zentralna Rada*. U 2 t. (1996–1997). Kyiv: Naukova dumka.
17. Tsolner, E. (2001). *Istorija Avstriji*. Lviv: Litopys.

*Стаття: надійшла до редакції 01.03.2018
прийнята до друку 03.03.2018*

A CENTURY AGO: 1918 – A REMARKABLE YEAR FOR THE WHOLE EUROPE (AND FOR UKRAINE AS WELL)

B. Tyshchik

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: Borys@ukr.net*

A century ago, in 1918 in Europe (including Ukraine) the events of great historical importance took place. The author of the article, professor of jurisprudence B. Tyshchik inquires into them in general features, as they had significant and sometimes decisive influence on the fates of many European nations and states.

One of such fateful events is the end of the First World War, which lasted more than four years and in which 33 countries with population over 1,5 billion people participated. The war ended with the enactment of the Versailles Peace Treaty which was signed by the participating countries on June 28 1919.

The war led not only to the dissolution of four powerful empires – Austria-Hungary, Germany, Russia and Turkey, but also to the rise of such new independent states as Poland, Hungary, Czechoslovakia and Yugoslavia.

As a result of the war and revolutionary movement which had begun in Europe in 1917–1918, the republican governments were established in Russia, Austria and Germany. Moreover, new

democratic constitytion stated, that such categories of people as minor ethnic groups etc, earlier deprived of basic human rights, would enjoy all the human rights to the full extent.

In several European countries women obtained their political rights (suffrage in particular) for the first time. (Constitution of USSR 1918 etc.).

On 9th (22) January 1918 the Central Counsel of Ukraine, created in March 1917 as the highest All-Ukrainian representative action body, issued the Fourth Universal, declaring full independence of The Ukrainian People's Republic, which was recognised by 15 countries that year.

In February 1918 the delegation of the Central Council of Ukraine signed a Peace Treaty with the members of Quadruple Alliance (Austria-Hungary, Germany, Bulgaria and Turkey). In April the constitution of UPR was adopted by the Central Council.

In the same year in Western Ukrainian territory (in Eastern Galicia) West Ukrainian People's Republic, whose centenarion anniversary we are going to celebrate this spring, was proclaimed.

Keywords: the First World War, dissolution of empires, the Fourth Universal, the Central Counsel of Ukraine, West Ukrainian People's Republic.